

АТАНАС ДАЛЧЕВ: ПОЕТЪТ, КОЙТО ПИШЕ САМО ХУБАВИТЕ СИ СТИХОВЕ

Проф. Михаил Неделчев

Снимка: Цветомир Петров, БТА

Проф. Михаил Неделчев е преподавателя и изследователя по теория и история на литературата в Нов български университет. Почетен професор на НБУ. Ръководител на Литературноисторическата школа „Д-р Кръстьо Кръстев“. Член на Научния съвет на Македонския научен институт. Автор на повече от тридесет книги, между които „Социални стилове, критически сюжети“ (1987), „Размишления по българските работи“ (2002), „Литературноисторическата реконструкция“ (2011), „Двете култури и техните поети“ (2012), „Ефектът на раздалечаването“ (2015), „Геопоезики“ (2017), както и на два големи тома „Как работи литературната история“ – „Обзорни литературноисторически сюжети“ и „Персоналистически литературноисторически сюжети“. Дългогодишен изследовател на творчеството на Пейо Яворов – издал е няколко книги за трагическия поет на България, съставил е множество негови издания с пространни текстологически коментари. Публикувал е и книги с публицистика и с политическа тематика. Повече от десет години е главен редактор на възстановеното списание „Демократически преглед“ (1994-2004). Съставил е няколко поетически антологии, между които „Спасителят“ (1999), „Цензурираните класици“ (2011), „Български поетически авангард“ (2018 г. – в съавторство), „Европа“ (2018). Член на изследователските екипи по двата големи международни проекта – „Литература на преломите“ и „Светът от вчера“ – „Усещането за застрашена Европа“, по които е участвал в създаването на монографии и антологии.

Депутат от Радикалдемократическата партия в състава на СДС във Великото народно събрание и в 36-ото Народно събрание.

Носител на множество литературни и държавни награди – на името на Яворов, Тодор Влаиков, Иван Радославов – Иван Мешекон и др.; за хуманитаристика – „Христо Г. Данов“, на Портала „Култура“, на името на проф. Богдан Богданов, давана от НБУ; на орден „Св. св. Кирил и Методий“ първа степен; на най-голямата награда на Министерството на културата „Златен век“ с огъриле; на чуждестранни отличия. Почетен гражданин на София.

Днес всички знаем: Атанас Далчев е един от най-големите поети на България. Но макар това знание да е някак днес безспорно, признанието съвсем не се случва отведнъж, макар да съществува илюзията, че явяването му като голям поет е станало едва ли не още с дебюта му. Затова трябва да разгърнем литературноисторическия разказ за постепенното му и дълготрайно утвърждаване. Така името му ще заблести още по-силно в сред другите български поети и стихотворци.

До 1943-та, годината, в която излиза представителната му лична антология „Ангелът на Шартър“, Атанас Далчев има участие в колективния сборник „Мост“ и издава три малки самостоятелни книжки. Точно през тези две десетилетия се случва това продължително обособяване и утвърждаването на стиловите му особености и на тематичните характеристики на поезията му.

1. Все още в полетата на символизма: Далчев сред съмишлениците си от сборника „Мост“

Атанас Далчев е в сборника „Мост“ (1923) заедно с поетите Димитър Пантелеев и Георги Караиванов. На първо четене неговите творби не се различават рязко от текстовете на съавторите му. Димитър Пантелеев (1901-1993) помещава своите творби на първо място в сборника с цикъла „Белия пасмур“ – това са 11 стихотворения. Втори е Георги Караиванов (1897-1985) с цикъла „Сенки“ – 5 стихотворения. Атанас Далчев (1904-1978) е третият с цикъл под заглавие „Жената в черно“ (както се казва и първото му стихотворение), тук са 10 стихотворения, като последното

– „Мистическа вечер“, има три обособени части, това са вечерите „Втора“ и „Трета“.

Самото издаване на сборника „Мост“ е една от най-значимите предварителни колективни изяви на бъдещия литературен кръг „Стрелец“. Ето как участникът в този кръг – литературният и художествен критик Кирил Кръстев, описва създаването му: „Литературният кръг „Стрелец“ се формира в „пазвата“ на предшествуващия го кръг „Изток“, в чийто едноимен орган един от редакторите му – д-р Константин Гълъбов, помести в броя от 1 октомври 1926 г. статия „Към младежта“, подписана от името на кръга „Стрелец“ (в: Спомени за културния живот между двете световни войни, С., БП, 1988 г., с. 136). Писателите се обединяват около двата литературни седмичника – в. „Изток“ излиза две години през 1925-1927, а от „Стрелец“ са публикувани 12 броя през 1926 г. Смята се, че кръгът е кръстен по името на стихосбирката на Димитър Пантелеев. В бр. 50 на в. „Изток“ от 26 декември 1926 г. е дадена програмата за литературно четене на кръга „Стрелец“, където сред участниците са Атанас Далчев, Димитър Пантелеев и Георги Караиванов – заедно с белетристите Чавдар Мутафов, Панчо Михайлов и Светослав Минков. Въпреки различните програмни декларации на теоретичните на кръга „Стрелец“ в своите първи сбирки тримата поети от „Мост“ все още са някъде на границата между символистическата поетика и появяващите се елементи на експресионизъм, все още доминират теми, характерни за символизма.

10-те стихотворения на Атанас Далчев в „Мост“ са предимно

меланхолични, дори мрачни творби с изразителни в тази тематична насока заглавия: „Жената в черно“ (с началото: „Ти заплашаш в губителна мрежа / всички друми на всеки живот“); „Старите момичета“ („Ръцете бавно се протягат и пее старият чекрък /... / то старите момичета безстрастно предат насядали във кръг.“); „Дъжд“ („Шум и стъпки и плач и молби“); „Болница“ („Тази бяла варосана зала на старата болница / край стените във кръг наредените бели легла“); „Хижи“ („Прихлупените вехти хижи на покрайнините на града“, „Прелиствам без шум пожълтелите страници“); „Есенни вихри“ („Повява зловещата есен“); „Старци“ („Във улиците свечерени кънтят вечерните тълпи“ и „Във запуснатите ни стаи безумна тишина звъни“); „Проказан“ („Тази пуста прокълнатата болест“); „Мистическа вечер“ („Разкъсано от зъберите черни, / озъбени като от зверска стръв“). Наистина доминират мотивите на затихващ, направо отиващ си живот! Все още ги няма отчетливо откровено лирическите сюжети на метафизическата ситуация. Все още не са отбулени предметните образи от прозрачната виртуална материя на символистическото. Все още я няма поливариантността на съответните сюжети.

В известната си статия от сп. „Пламяк“ в кн. втора на 1924 година – „Поезията на младите“, Гео Милев, авторът на „Септември“, се отнася сурово към авторите от „Мост“ и не само от тази публикация: „Те чертаят нови задачи – за нова литература, а пишат стари стихове, също такива, каквито пишат сътрудниците на „Златороз“ и „Хиперион“ – Стратиев, Сту-

бел, Далчев, Пантелеев и др.“ И още, за третия: „Път“ от Георги Караиванов, издание на Д-во „Мост“. Но тоя „път“ и тоя „мост“ не водят наникъде, защото Г. Караиванов стои на едно място.“

Това не пречи обаче на самочувствието на двамата поети Атанас Далчев и Димитър Пантелеев, които предприемат истинско гръзко и преценено отвън като нахално покушение срещу една от култовите фигури на сп. „Златороз“ – обожавания и охраняван поет-емблема на символизма Николай Лилюев. Статията на двамата млади поети „Мъртва поезия“ (в „Развизор“ от 1924 г.) се възприема като истинско обявяване на война. В тази статия се твърди, че творбите на Лилюев се четат като едно и също монотонно звучащо стихотворение, че употребяваните думи са се изтъркали от прекомерна употреба. Авторите твърдят: „В сравнение със стихотворенията на Димчо Дебелянов и Теодор Траянов те са безпомощни, непреживяни, книжни, пълни със сантименталност, с общи думи и общи поетически изрази.“ Редакторът на сп. „Златороз“ отговоря в бр. 5-6 от 1924 г. с убийствения памфлет **„Пат и Паташон. Кинофилм по случай статията „Мъртва поезия“ на Ат. Далчев и Д. Пантелеев“**, където четем: „Заръчаха си по една божа и Пат взе, че показва изкуството си. Изсвири пет мелодии на един глас: за старите моми, за старите хижи, за старите книги, за старите врати, за стария път. Старият божаджия му стисна ръката сърдечно.“ (Този текст очевидно е четен внимателно: доц. Надежда Стоянова прави интересното наблюдение, че

в поезията си Атанас Далчев най-последователно чисти опеределението „с т а р“. И това съвсем не е единственото съображение. Описал съм в друг мой текст – „Молитвите на устните горят“. Образи на религиозното у Атанас Далчев – отрицания и осъществявания“ от 2004 г. – цялостното редактиране, направо заличаването на религиозния пласт в неговата ранна поезия, отпадането например на втората и третата част на „Мистическа вечер“, сериозното преработване на стихотворението вече със заглавие „Вечер“. Далчев очевидно не желае да бъде смесван с поетите и стихотворците, които преексплоатират образа на Иисус Христос след появилите се погражания от финала на поемата „Двенадцать“ на Александър Блок. Той помни възклицието на Владимир Василев: „Господи, защо разпъвате Христос на Блока!“)

Предизвиканият конфликт отеква дълго през десетилетията. Той има последствия и за двата лагера, самият Далчев продължава да пише срещу поетиката на символизма, Яворов се превръща в някаква трудно укривана обсеция, но всичко вече се прави много по-внимателно, аргументирано и сдържано.

2. *Нарастващият личен литературен престиж: последователното издаване на трите малки книжки – „Прозорец“ (1926), „Стихотворения“ (1928) и „Париж“ (1930)*

През 20-те години Атанас Далчев издава последователно трите си малки елегантни книжки от по 20-30 страници, които днес струват на антикварния пазар стотици левове. Така се трупат тези стихове, които днес съставят основния

корпус на Далчевата поезия.

Тези книжки излизат в контекста на издания на неговите дотогавашни съавтори. Така в бележка на в. „Изток“, бр. 18 от 14 февруари 1926 г., четем: „Димитър Пантелеев е автор на стихотворната сбирка „Стрелец“, 1924 г. Той е от онези поети, които имат непосредствено чувство за великите тайни на битието. Със своята изискана простота и примитивна непосредственост, разкривайки дверите на нашата прародина, той ни показва хилядите приказки и чудеса, които дремят там непробудния си сън. Докоснати от неговото слово обаче, те се пробуждат. Пантелеев е една от големите надежди.“ Книгата „Стрелец“ е направена в голям непривичен формат с отпечатан на корицата рисуван зодиакален знак; издателското каре е следното: *Първа книга стихове Стрелец от Димитър Пантелеев е отпечатана в печатница „Доверие“ в четиристотин екземпляра; а през 1942 г. в „Хемус“ излиза вече голяма лична антологична книга със заглавие „Дървар“.* Георги Караиванов издава също последователно следните сбирки: „Път“, издание на Д-во „Мост“ – София, отпечатана в печатницата на Ст. Фуртунов и син, през 1923 г.; „Анатема“, 1925 г.; „Иманяри“, Литературен кръг „Стрелец“, 1926 г.; „Синьото цвете“, Литературен кръг „Стрелец“, 1927 г. Интересно е да отбележим, че – марка и по други причини – в сбирките на тези двама автори също се наблюдава „изчистването“ на религиозна образност. Драматичен е отказът на Димитър Пантелеев от дяволическите и гротесковите мотиви и теми от типа на ето този финал от стихотворението „Молба“ –

„приказката за вампира, / мамо, мамо, разкажи“, с декларацията от едно свое късно стихотворение „Изкушение“: „Провалете се във преизподнята, / черни призраци, страшна тъма – / аз обичам безмерно народа си / и злочестата наша земя.“ Този отказ вече има и очевиден идеологически смисъл в епохата.

А обособяването на групата „Стрелец“ от „Изток“ се случва ето как, според редакционна публикация в „Изток“, бр. 59 от 16 април 1927 г.: „Великолепните имена, които красяха колоните ни, напуснаха (с някои изключения) И з т о к и почнаха да издават нов седмичник. Литературният кръг *Стрелец* си има сега нов орган, наречен също „Стрелец“, на който интересен първи брой мнозина са имали вече удоволствието да се лобуват. Ние му пожелаваме успех и го препоръчваме на нашите четци, тъй и на всички други, които следят развоя на младите ни литературни сили и се интересуват от общото ниво на родната ни белетристика.“

Всъщност точно с проследяването на издаването на трите малки книжки на Атанас Далчев можем да проследим процеса на обособяването му, на еманципирането от групата.

Стихосбирката **„Прозорец“** (1926) е издание на Литературен кръг „Стрелец“, отпечатана в Придворната печатница; на моя екземпляр на задната корица е отбелязано: *Редакцията на в. „Мир“ за отзив.* Поместени са 22 стихотворения, номерирани в съдържанието. Повечето от тези стихотворения вече познаваме от публикациите им в сп. „Хиперион“ и в сб. „Мост“. Тук се включват такива станали класически стихотворения като „Болница“, „Вятър“, „Старите

моми“, „Коли“, „Вратите“ и – разбира се – „Повест“. Най-съществените преработки, които авторът прави, са в „Коли“, където е отпаднала предпоследната строфа („И макар толкоз път да е минат / пак безкраен е пътят отпред, / сякаш тръгнало вече с години, / не ще стигнат край никога те.“) и в „Прозорец“ с отпадането на четвъртата поред строфа от първата публикация („Своя сребърен вятър разгърнали, / се преплитат безброй дървеса / и блещукат зърна от роса / като тежки елмазни огърля“). И тези съкращения са отново с оглед на махането на символистически словосъчетания.

Като своеобразен коментар на известния стих „стопанинът замина за Америка“ (от знаменитото стихотворение „Повест“) започва един истински критически отзив от сп. „Златороз“ (кн. 7 от 1927 г. Не другаде, а в самия Зл, където трябваше да се очаква, че Далчев вече е завинаги низвергнат!) на отличния критик Георги Цанев. Ето как: „*Не, стопанинът не е заминал никъде. Той е тук, не се крие, тули своята личност зад обективно и спокойно построена поетична преграда. Пътят между него и нас не изхожда от сърцето му и не води направо към нашето. Отправна точка тук е въображението и поезията му не буди преди всичко и повече представи, а после и по-малко настроения.*“ И още един кратък пасаж за тази своеобразна опосреденост: „*Това лирично въздействие е изобщо слабо, защото емоционалната струя е подземна и бавна. Тя гребе скрито, за да се яви като резултат от цялостната постройка на стихотворението („Вечер“, „Есенно завръщане“, „Повест“, „Прозорец“) или да избие в заключителен акорд („Болница“, „Зимния студ“).*“ (Георги Цанев. Из-

Снимки: личен архив на проф. Михаил Неделчев

„Човек, властващ над другите, губи своята собствена свобода.“

Атанас Далчев

брани произведения в три тома, Том първи. С., БП, с. 128-129).

„Стихотворения. Книга втора“ (1929) е със следното издателско каре: „Книгата С т и х о т в о р е н и я от Ат. Далчев издаде Т. Ф. Чупев, отпечата Придворната печатница през септември 1928 година в хилядо петстотин и петдесет екземпляра – петдесет от тях на холандска хартия.“ Моят екземпляр има авторски автограф: „На Никола Балабанов – приятелски спомен. Ат. Далчев, София, 8.12.29“. Сред тези 10 стихотворения повечето са вече нови, непубликувани в книга досега. Мотивите на мрак, униние, тъга, отстъпват място на просветлението (още в първото стихотворение „Лес“ зазвучават мажорни нотки: „Потръпват дървесата леко. / аз тръзвам радостен. Къде? / Където бялата пътека / поиска да ме изведе.“). Но веднага следва знаменитото стихотворение „Дяволско“ с декларацията на лирическия персонаж: „*Не искам състрадание от хората!*“, и с драстичната финална сцена със самообесването на прозореца. Т.е. имаме като общо настроен амбивалентност в лирическите сложети. От книжката „Стихотворения“ по неясни причини е отпаднал стихотвореният фрагмент „Вода“: „*Аз се боя от всичко, но най-много / на тоя свят боя се от вода: / сърцето ми неспирно бий тревога / като чадър тропотещ под дъжда.*“ (Далчев обича тази ла-

конична форма, практикува я и в други свои книги.) Сред стихотворенията от тази „втора книга“ блестят, светят, греят класичните „Любовта на хамалина“ (с прочутия образ „бе залезът като домам“); високо спиритуалната изповедна „Молитва“ с ето това начало: „*Аз не помня, аз не съм живял: минаха ли моите години?*“; и, естествено, „Балконът“ с удивителния финал: „*Стопаните дори не позират, че къщата им имала балкон.*“

„Париж“ (София 1939 година), отпечатана в печатница „Гладстон“ в „хилядо екземпляра“, е безспорно най-тематично цялостната сбирка с отново 10 стихотворения на Атанас Далчев. Всички коментатори отбелязват, че този негов Париж не прилича на никои друг, че тук я няма туристическата залусия, липсват красотите на града край Сена. Това е един Париж на задните дворове, един „черен като въглен град“. Отново имаме като силен съдържателен акцент един стихотворен фрагмент „На заминаване“:

*Зарад какво да жала? Нямах
любовница нито познат:
вървях и свалях шапка само
на ветровете в тоя град.*

Внасящото силен позитивизъм стихотворение „Синеокото момче“ впоследствие ще бъде извадено от този цикъл, ще търси в друг контекст своето място, ще бъде посветено на Ра-

дой Ралин.

Да чуем отново критическите слова на Герги Цанев, появили се във в. „Съвременник“ (бр. 3 от 1 октомври 1930 г.): „*Недейте очаква да намерите тук Париж на блясъка, нито на културата – какъвто може би го знаете. Но трябва ли да обвинявате автора, че не го е видял и възприел с вашите очи? Истинският поет никога не прави това. Той дава своите собствени видения, изразява само онова, което е прозвучало в неговата душа, което той е почувствал и както той го е почувствал.*“ И по-нататък: „... *когато в „На заминаване“ изповядва: „вървях и свалях шапка само / на ветровете в тоя град.“ – за нас е ясно, че поетът остава верен на себе си; че сега е още повече уморен от книгите, от културата, от града – и беглец от тях. Неговата природа го влече към първичното. Не е ли същата тя, която му е внушила „Париж“ – една от най-хубавите негови работи не само по завършена постройка, простота и яснот, но и на оная идейно-нравствена основа, на която е изникнала: в Париж чисти са само децата.*“

3. *Обективизирането на Далчевата поетика със съставянето и издаването на личната авторска антологична книга „Ангелът на Шартър“*

В „Ангелът на Шартър“ не само се пренасят – преподредени и някои преработени – стихотворенията от трите малки книжки, но и се прибавят много

нови творби. Това наистина е вече една лична авторска антология, правена по задания от Яворов модел с „Подир сенките на облаците“. Символистическите навеи вече са забравени; говори се вече и за предметна лирика (словосъчетание, което поетът не приема докрай), за отказ от „субективност“.

Стихотворението „Поем“ е сложено като уводно; „Прозорец“, „Пръстен“ и „Съдба“ са основните раздели, които донякъде следват подредбата от трите стихосбирки. Прибавен е един последен раздел, озаглавен „Ангелът на Шартър“, където е поместено на челно място именно споменатото „Синеокото момче“. Важно място имат не само фрагментът „Генуа“ (с първи стих: „*От хълмовете вее хладен дъх на гибел*“) и стихотворението, дало названието на цялата книга „Ангелът на Шартър“ (с формулно звучащото начало: „*Не зная твоя чин и име / на ангелите във реда*“), но и още ето този малък лирически фрагмент:

ЛЯТО

*... Листата на дърветата мълчаха
и сенките лежеха като локви.
Два облака стоеха неподвижно
на изток спуснали там котва.*

Прекарвали сме през края на 60-те няколко домашни сбирки на ул. „Хан Аспарух“ 62 с проф. Никола Георгиев, с проф. Богдан Богданов, с Александър Ангелов и със Севдалин Генев и с други колеги и приятели в опита да си изясним особената магия на този фрагмент.

4. *Явяването на критиката на Атанас Далчев*

Атанас Далчев пише критиче-

ски текстове още с дебютните си изяви. Но някъде през тридесетте години става особено активен като литературен критик. За него това очевидно не е някаква „приложна“ и някак странична дейност. Можем от критическите му дейности да обособим два основни дяла: фрагментите и бележките и статиите и студиите. Особено влиятелни в българската литературна култура стават неговите издадени като самостоятелен сборник през 1967 г. „**Фрагменти**“. От тях тръгват в публичното поле множество крилати фрази.

Във „Фрагменти“ като постоянен мотив е амбивалентното отношение (една любов-съперничество?) към големия трагически поет на България Пейо К. Яворов. Това е в контекста на множеството критични фрагменти за символизма (например за Емануил Попдимитров); фаворизиран е за сметка на Яворов поетът Кирил Христов. Далчев има и свои възгледи за повторенията на лексиката в едно съчинение. (Негов последователен ученик в това отношение е големият репресиран от комунистическия режим белетрист Йордан Вълчев.)

Един от запомнените афоризми е, че когато го питат защо всичките му стихотворения са „хубави“, дали не укрива несполуките си, той отговаря, че пише само х у б а в и т е си стихове! Няма друг български поет, който да е писал така апологетично за литературната критика: „*Стойността на едно списание зависи, разбира се, от творбите на писателите, печатани в него, но критикът е, който създава единството и физиономията му. У критика се осъзнава едно литературно направление; негов е*

погледът и вкусът. В историята на литературата не е имало значително списание без един критик в него.“ И още: „*Един критик трябва да бъде малко поет, за да чувства поезията, но не и напълно поет, защото иначе ще я твори, а няма да размишлява върху нея.*“

Далчев критикът участва и дори уничижава големи дебати от нашите литературни списания през 30-те години: за българската есеистика, за умишля в детската поезия (и не само в нея). Пише и големи обобщителни есеистични студии за новата българска поезия, както и най-значителната работа в сп. „Философски преглед“ на темата за „*Религиозното чувство в българската лирика*“.

Писателят дисидент Георги Марков говори в своя беседа по радио „Дойче веле“ така за поета критик: „*Отношението на Атанас Далчев към такава действителност („социалистическата“ – бел.моя, М.Н.) роди малко стихове, но много фрагменти. Тъкмо в тези фрагменти Далчев отрази съвременността по силен и необичаен начин. От тях вие можете да научите за днешна България повече от дузина дебели романи, събрани заедно. Защото това са чувствителните наблюдения на мислещ човек, който дири истината.*“

Явяването на Далчев критика е голямо щастливо събитие за новата ни литературна култура!

5. *Принуденото дългогодишно мълчание на поета Далчев в годините на т.нар. социалистически реализъм, но и налагането на неофициалната представа за Далчев като тайния баща на мнозинството от новите значителни български поети*

Писано е много относно причините за замлъкването на Атанас Далчев за дълги години някъде след 1947-а. Но поетът Атанас Далчев не можеше да бъде укрив. Напротив, точно това мълчание засилваше неговият неофициален, опозиционен, подмолен престиж.

Едно важно свидетелство за неумоверно нарасналия престиж на поета Атанас Далчев, за уважението към неговия нравствен стоицизъм е писаното на 20 април 1968 г. апологетично стихотворение на Александър Геров, посветено на Атанас Далчев:

Блазе ти! С никое събитие
не си се омърсил.
Сияе ярко тука в гните
днес твоя образ мил.

Човешката душа разпъната
бе твоя идеал -
ти ѝ отгаде красотата,
с която си живял.

Ще минат мрачните години
и твоят светъл ден
във своята вечност ще премине,
човешки съхранен.

Важна съставка от нарастващия престиж на Атанас Далчев бе някак разпространяващата се като стабилна мътва, като налагащо се литературноисторическо знание, че точно той е тайният баща на голяма част от значителните съвременни поети. Тук не става въпрос само за подемането на Далчеви теми и мотиви, за пряко въздействие на поезията му върху текстовете на следовници. Говореше се за облъчването върху цялото литературно поле от литературната му личност, за безпримерно заразителното му етическо и творческо поведение. Различни бяха поетите, които всеки от нас включваше в тази въобразе-

на далчевска генеалогия: Николай Кънчев, Иван Теофилов, Иван Цанев, Борис Христов, Георги Рупчев, Владимир Попов...

А Далчеви следи се мяркаха в множество стихотворни текстове от 70-те години нататък. И тук не става въпрос само за пряко посветени творби като например посмъртно стихотворение за Далчев на Калина Ковачева или за известната поема на Миглена Николчина „Скръб по Далчев/Хьолдерлин“ с мотото „... Защото боговете се гневят, / когато някой своята душа жестоко / не е опазил, а е трябвало: за него / тук няма кой да скърби.“, със стиховете: „Светът е тук, подир година скръб, / но не по теб, душата си опазил. / Беше ти гаден / тъй рядък шанс – да бъдеш / на боговете равен“, и още: „Дали през Хьолдерлин / бе преводачът взрян към собствения дълъг / разполовен живот между човек и маска, / между поет и подчинен.“. Не, говоря именно за „следи“ като: „След „Ангелът на Шартър“ стиховете на Александър Геров бяха най-силното ми преживяване“, изречение в автобиографичния очерк на Иван Теофилов „Сред пустинята“; „Дошъл е да изведе децата от квартала грешен, / със далчевска походка прекоси живота ни“ – началото на стихотворното гружеско послание на Иван Цанев от стихотворението „Авторът на С т р а н и ц и“, където някъде на финала стои и стихът: „А пък стопанинът заминал е /...“; Иван Цанев публикува в книгата си „Между два разговора с И.Ц.“ и следния благодарствен надпис: „На Иван Цанев / с благодарност / за прекрасната статия / и за прекрасните стихове. Атанас Далчев“, имаме и неговите „Фрагменти от Далчеви наслови“ и „Един гъжровен

юбилей“; Федя Филкова посвещава фрагмент със заглавие „Прислан“: „Неподозрян пристан сред ноцта е тази църква. / Кръстът горе като фар проблясва. / Поетът, щастлив корабкрушениец, стъпва бавно, / очилата му го водят, / Накъде? / Само стиховете знаят.“; посвещава стихотворения за конкретни посетени с Далчев места Йордан Палежев и Георги Мицков. Шегуват се любовно с Далчевите мотиви и образи постмодерните поети през силния им период от 90-те години: Пламен Дойнов в пародийното си стихотворение „На спирката с една цветарка, късно“ в стиховете: „Мога да пея Йовков, да пия Елин Пелин, / през Далчевия прозорец да видя Геров в таверна“; Йордан Ефтимов ни е дал в мистификационната „Българска христоматия“ (1993 г.) една пародия на цитираната поема от Миглена Николчина със заглавието: „Скръб по Вутимски (и плач по Далчев)“. Има ги тези пародийни далчевски следи и при Биньо Иванов и при Борис Роканов...

Да, Далчевите следи са разпръснати навсякъде в новата българска литература дори когато името му не се споменава изрично. Нищо не можеше да предотврати това обожание!

6. Чудото с възкръсването на поезията на Атанас Далчев в нейния пълен обем

Бяхме студенти, когато през 1965 г. издателство „Български писател“ най-внезапно, някак неочаквано, изневиделица, ни гари с неговите „Стихотворения“ (зеления сборник). Това явление беше истинско чудо. Имахме вече целия поетически Далчев, но продължавахме да обичаме и малките му предишни книжки, четяхме новоявеното издание

паралелно със старите преддесетосептемврийски издания. (Все още бях тогава далече от издателство „Български писател“, едва след 1975 г. като работещ в отдел „Литературно наследство“ станах „служебен“ редактор от издателството на единствения засега гвумоник със съчиненията на Атанас Далчев във всички области на творческите му проявления.)

А стихотворенията и другите творби на Атанас Далчев – включително и на толкова значимите му стихотворни преводи, получават своевременно все нови и нови издания. Лириката му вече се изучава в гимназиите, влезе в официалния канон. Десетки и десетки колеги литературоведи от университети и институти, „светски“ литературоведи от различни формати написаха важни съчинения, направиха своя принос в изучаването на творчеството, но не и за живота на поета. (Не изброявам, защото се страхувам, че ще пропусна и така ще обидя някой колега.) Но не мога да не спомена отгадеността за биографическото при писателската личност на покойния Здравко Недков (направил прекрасните коментари в том първи на гвумонното издание) и на проф. Божидар Кунчев, който – наред с Александър Геров и Радој Ралин – общува близко с Далчев и си води записки за тези срещи.

7. Посмъртният мит за големия поет Атанас Далчев

Този мит има свой собствен сюжет, който като всеки мит е едно биографическо повествование. Определения като **стоицизъм** (Далчев безспорно е едно от възплъщенията на културата на стоическата нормалност), **самостоятелност, независимост** са в неговата сърцевина. Често си припомняхме – като някой от

Снимки: личен архив на проф. Михаил Негелчев

нас го рецитираше, късният стихотворен фрагмент от 1956 г. със заглавие „НАДПИС“:

Всички паднали за свободата,
дето и да е, са наши братя –
пак по кръв, но само че пролята.

Тези стихове ни звучаха направо като плесници за всички социалистически спекуланти с героиката от националната съгба.

Ще поставя на финала на този текст три феномена, три артефакта от литературния ни бит:

– Когато подготвихме за печат в НБУ с колегите Биляна Курташева и Йордан Ефтимов посветения на Атанас Далчев сборник от нашата голяма юбилейна конференция от 2004 г., Биляна направи едно голямо откритие: беше намерила някъде в селата около Преспанското езеро стара пощенска картичка с трима сег-

нали на пейка възрастни мъже, от които единият ужасно приличаше на Далчев, сложихме фотографията на корицата на сборника. Някъде из Северна Гърция е живял двойник на поета, а може и той самият да се е снимал някак с тези селски хора.

– На една репродуцирана наскоро снимка виждаме Атанас Далчев и Владимир Василев – с дълги, предълги балтони, на софийска улица в приятелска раздумка. Случаят с „Мъртва поезия“ е очевидно забравен, отминат; имаме случай на изключителна толерантност и на писателско всеопрощение.

– Департамент на НБУ бе направил като проект копия на очила на известни български писатели – едно от тях бяха прочутите очила на Атанас Далчев. Днес продължавам да гледам с тях света и книгите.